

УДК 314.18

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТАТИСТИЧНОЇ ОЦІНКИ БІДНОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Т. Панчишин, М. Вдовин

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008 м. Львів, пр. Свободи, 18
e-mail: panchyshyn@list.ru*

Здійснено аналіз існуючих підходів до оцінки бідності населення, що існують у міжнародній та вітчизняній практиці. Встановлено основні критерії до визначення поняття бідності та основні абсолютні та відносні показники бідності. Проведено критичний аналіз критеріїв, за якими визначається бідність. Проведено також аналіз деяких показників бідності в Україні.

Ключові слова: бідність, рівень бідності, межа бідності, коефіцієнт глибини бідності, прожитковий мінімум, сукупний дефіцит доход.

В умовах трансформації економіки будь-якої країни доволі часто спостерігається зниження життєвого рівня населення. Спад виробництва і вимушена неповна зайнятість, відсутність законодавчих важелів впливу призводять до зменшення доходів населення. Більшість домогосподарств через бідність неспроможна задовольняти життєві потреби, не кажучи вже про можливість заощаджувати. Сьогодні, особливо актуальним є вимірювання бідності населення, оскільки це суспільне явище, що є присутнім у всіх країнах із перехідною економікою, може набути загрозливих масштабів і в Україні. На Самміті Тисячоліття ООН (2000 рік) світові лідери визначили у Декларації глобальні цілі розвитку, що були вироблені та погоджені в результаті проведення міжнародних конференцій, Серед цих цілей першою була визначена ціль подолання бідності. Вивченню проблем бідності присвячено багато праць вітчизняних науковців, серед яких: Мандибура В., Харченко Н., Лібанова Е. та ін. У працях цих науковців описуються різні підходи до оцінки рівня бідності та відсутній єдиний підхід, щодо визначення бідності населення, який би одночасно враховував досвід оцінки бідності у різних країнах світу. Вказані причини зумовили вибір теми цього дослідження, окреслили його об'єкт і предмет, визначили мету і завдання. Метою дослідження є вивчення існуючих підходів оцінки бідності як у вітчизняній, так і у міжнародній практиці та аналіз показників рівня бідності в Україні. Предметом дослідження є методологічні засади оцінювання показників бідності та показники рівня і глибини бідності.

Сучасна наука визначає бідність як неможливість внаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретній

період часу. Інше визначення трактує бідність як неможливість підтримувати мінімальний рівень споживання, що визначається на основі фізіологічних, соціальних та культурно обумовлених нормативів. Отже, бідність можна трактувати як неможливість досягнути певних соціальних стандартів або ж проживання не нижче від певного мінімального рівня.

Боротьба з бідністю – одна з найважливіших цілей економічної політики держави. Тому, вона проводиться практично у всіх країнах, особливо в країнах, що розвиваються і в країнах з перехідною економікою. Проблема боротьби з бідністю надзвичайно важлива у всьому світі, про що свідчить і рішення ООН про оголошення періоду з 1997 по 2006 рр. десятиріччям боротьби за ліквідацію бідності.

Основними показниками, які розроблені та використовуються вітчизняною статистикою для вимірювання бідності є [5]:

- межа бідності;
- рівень бідності;
- сукупний дефіцит доходів бідного населення;
- середній дефіцит доходів бідного населення;
- глибина бідності.

Залежно від прийнятих у тій чи іншій країні стандартів, межа бідності може бути різною. Зазвичай за межу бідності приймають той рівень доходів, нижче від якого людина отримує право на соціальну допомогу. Для міжнародних порівнянь використовують добовий дохід на одну особу, що дорівнює 1 дол. США за паритетом купівельної спроможності (ПКС) 1985 року – це межа крайньої злиденності. Для порівняння країн окремих регіонів використовують інші значення: для країн Латинської Америки та Карибського басейну – 2 дол. США, для країн Центрально-Східної Європи і СНД – 4,3 дол. США. Для економічно розвинених країн використовують межу бідності США, що дорівнює 14,76 дол. США за ПКС [9].

Межа бідності згідно вітчизняної методики, затвердженої Держкомстатом визначається на підставі відносного критерію зарахування різних верств населення до категорії бідних, який розраховується за фіксованою часткою середньодушового доходу (витрат) - 75% медіанного Медіанний рівень доходів (витрат) - це рівень доходів (витрат), який знаходиться в середині упорядкованого за зростанням середньодушових показників доходів (витрат) ряду населення. Тобто, у половини осіб доходи (витрати) не перевищуватимуть медіани, а у половини — будуть перевищувати медіанний рівень сукупних доходів (витрат) у розрахунку на умовного дорослого.

На сучасному етапі застосування показника витрат, а не доходів, є більш доцільним. Це обумовлено поширеністю незареєстрованої діяльності, внаслідок чого доходи не віддзеркалюють фактичного рівня життя переважної більшості населення. Вартісне значення межі бідності є основою для віднесення населення до категорії бідних.

Для прикладу зазначимо, що у 2000 році в обстеженні проведеному Держкомстатом взяли участь 9318 домогосподарств, дані про які було поширено на все населення країни. Для розрахунку межі бідності використовується медіанне значення сукупних доходів {витрат} на умовного дорослого. Медіанний рівень

сукупних витрат, визначений таким чином, у розрахунку на умовного дорослого у 2000 році становив 208,4 грн., відповідно межа бідності становила 156 грн. [5].

Необхідно також зазначити, що опікуваний державою дохід – рівень доходу, що не більш як на 10 -20 відсотків перевищує межу бідності і обумовлює значну ймовірність сім'ї потрапити в будь-який час через незалежні від неї причини до категорії бідних.

Рівень бідності – питома вага сімей (домогосподарств, окремих осіб), чий рівень доходів (споживання) нижчий за законодавчу визначену межу бідності й обчислюється за формулою:

$$P_0 = \frac{Q}{n}$$

де P_0 – рівень бідності;

Q – кількість сімей (домогосподарств, окремих осіб), що визнані бідними відповідно до прийнятих критеріїв;

n – загальна кількість сімей (домогосподарств, окремих осіб).

Цей показник дає інформацію про частку бідних у країні, але не дає змоги з'ясувати, наскільки вони бідні. Щоб усунути цей недолік, було запропоновано визначати сукупний та середній дефіцит доходу бідного населення.

Сукупний дефіцит доходу бідного населення - це сума коштів, яких не вистачає бідному населенню країни в цілому до визначеної межі бідності.

Сукупний дефіцит доходу бідного населення (A) розраховується за формулою:

$$A = \sum_{i=1}^Q (Z - Y_i),$$

де: Z - встановлена величина межі бідності; Y_i – дохід (витрати) i -ї бідної особи; Q – чисельність населення, що визнається бідним відповідно до прийнятої межі бідності.

Середній дефіцит доходу бідного населення - це сума коштів, яких в середньому не вистачає одному бідному до визначеної межі бідності. Цей показник показує наскільки одна людина є бідною по відношенню до прийнятої межі бідності.

Середній дефіцит доходу бідного населення (D) розраховується за формулою:

$$D = \frac{A}{Q}$$

де: A – сукупний дефіцит доходу бідного населення; Q – чисельність населення, що визнається бідним відповідно до прийнятої межі бідності.

Показник середнього дефіциту доходу визначає середню суму коштів, яких не вистачає одній бідній особі, для того щоб не бути бідною. Він може змінюватися від 0 до межі бідності та приймати такі значення:

$D = 0$, якщо все населення має доходи, не нижчі за межу бідності;

$Q = Z$. (межа бідності), якщо у бідного населення повністю відсутні доходи.

Наближення значення показника до нуля означає практичну відсутність бідності відносно прийнятої межі. Наближення показника до межі бідності означає вкрай бідне становище значної частини бідного населення.

До показників бідності включається також розрахунок відносного показника коефіцієнту глибини бідності, який визначає, наскільки серед бідного переважає вкрай бідне населення.

Глибина бідності - це відхилення величини доходів (витрат) бідного населення від визначеної межі бідності.

Коефіцієнт глибини бідності (P_1) визначається як відношення величини середнього дефіциту доходу до межі бідності за формулою:

$$P_1 = \frac{Z - W}{Z} \cdot 100\%$$

де Z - установлена величина межі бідності; W – середні доходи (витрати) бідного населення в розрахунку на одного умовного дорослого.

Коефіцієнт глибини бідності приймає такі значення в критичних точках: $P_1 = 0$, якщо середній рівень доходів (витрат) бідного населення збігається з межею бідності, тобто бідність відносно даної межі відсутня;

$P_1 = 1$, якщо у бідного населення повністю відсутні доходи (витрати). Тобто, чим вищий коефіцієнт глибини бідності, тим більшу частку серед бідного складає вкрай бідне населення.

Як бачимо, в Україні розроблена ґрунтовна методологія оцінки бідності в усіх її аспектах, та, напевне, беручи до уваги міжнародний досвід, найбільшого значення набув показник рівня бідності за національною межею та за критерієм добового споживання.

У подоланні рівня бідності Україна показала значні успіхи, однак чи логічним є досягнення вже у 2003 році показників прогнозованих на 2015 рік?! Задякларовані на Самміті Тисячоліття ООН (2000 рік) Україною ключові цілі та завдання розвитку до 2015 року, спиралися, на нашу думку, на занижені у порівнянні з розвинутими країнами орієнтири розвитку. Так, наприклад, забезпечуючи досягнення цілі 1, український уряд повинен був зменшити питому вагу бідного населення. За міжнародним критерієм визначеним для країн Центральної та Східної Європи і СНД до бідного належить населення, вартість добового споживання якого є менша 4,3 дол. США за паритетом купівельної спроможності (ПКС) [9]. За даними Міністерства праці України та Державного комітету статистики, частка населення з вартістю добового споживання не менше 4,3 дол. США за ПКС, зменшилася з 11,9% у 2000 році до 1,0% у 2006 році. Тобто, у 2006 році вже було перевиконано прогнозований на 2015 рік показник (5,5 %) на 4,5 в.п. Як було описано вище, можливим є використання такого показника бідності, як величина вартості добового споживання в розрахунку на умовного дорослого нижче за 14,76 дол. США за ПКС, що використовуються у країнах Центральної та Східної Європи та у країнах з розвинутою ринковою економікою. В Україні, за даними 2003 року, бідними за останнім показником (14,76 дол. США за ПКС) могло вважатися майже 80% населення, тоді як в Норвегії – лише 4%, у Швеції – 6%, у Нідерландах та в Німеччині – по 7%, у Франції – 10% [9]. Різниця між рівнями бідності, визначеними цими двома критеріями (4,30 та 14,76 дол. США за ПКС) – це своєрідне віддзеркалення розбіжностей у рівнях життя

населення країн перехідної і розвинутої ринкової економіки. Разом з тим, надмірна інфляція в Україні опосередковано виводить населення з -за межі бідності за рахунок збільшення доходів (збільшення заробітної плати, соціальних виплат) споживчих видатків, чого не так помітно у країнах з розвинутою економікою. Тому, в умовах високих інфляційних очікувань вкрай необхідним є коригування межі добового споживання та встановлення більш адекватних орієнтирів з уточненням паритетів купівельної спроможності валют.

За другим індикатором подолання бідності, а саме рівнем бідності розрахованим за національною межею ситуація в Україні також невтішна. Досягнуті показники віддаляються від прогнозованих, а Україна отримує статус країни з високим рівнем бідності. За офіційними даними у 2006 році продовжилась тенденція до зростання рівня бідності, а 28,1% населення України проживало за національною межею бідності. Зазначимо, що аналогічний показник у різних країнах також має різну методологію розрахунку, а саме різну прийнятну для кожної нації межу бідності. Так, розвинуті країни національною межею бідності вважають 50% медіанного рівня сукупних доходів одного умовно-дорослого. В Україні ж прийнятним є рівень 75 % від медіанного рівня сукупних доходів. На нашу думку, використання такого критерію в якості національної межі бідності є неприйнятним, оскільки збільшення диференціації у доходах між заможними та бідними верствами населення може не вплинути на медіанний рівень доходів, а отже і на національну межу бідності, але фактично збільшить кількість домогосподарств, які перейдуть у категорію бідного населення чи величину сукупного дефіциту доходів бідних домогосподарств. Саме тому важливим є розрахунок показнику глибини бідності, якому приділяється незначна увага.

Статистика ж засвідчує, що 44,7% домогосподарств у 2006 році мали сукупні доходи нижчі за прожитковий мінімум. Серед низькооплачуваних верств населення і досі працівники соціальної сфери та жителі села. Заробітна плата медиків та працівників соціальних служб в 2006 році була в 1,6 разів нижча за середню по промисловості, рівень заробітної плати в сільському господарстві в 2,2 рази нижчий, ніж у промисловості [9].

Збільшується також поляризація доходів населення. За офіційними даними, протягом 2004-2005 років сукупні витрати 10% найбагатших громадян України перевищували витрати 10% громадян із найнижчими доходами майже у 6,9 разів, у 2006 році - у 7,1 разів. Зростання доходів населення у 2006 році збільшило середні місячні витрати населення, але, на жаль, не призвело до суттєвого зменшення розриву між доходами бідних та багатих прошарків суспільства. Статистика також показує, що рівень бідності сімей з дітьми збільшується зі зростанням кількості дітей в сім'ї. У 2006 році в сім'ях з однією дитиною 53% сімей мали витрати нижчі за прожитковий мінімум, а з 2, 3 та 4 дітьми – відповідно 70%, 86% та 95%[9].

Подолання бідності - завдання не одного дня. Настійно необхідною є координація різнопланових зусиль, визначення пріоритетів на коротко-, середньо- і довгострокову перспективу. Досить швидко адресними діями (переважно пасивного характеру - грошовими виплатами, субсидіями, допомогою продуктами, одягом тощо) можна викоренити абсолютну бідність у найгостріших її проявах. Пом'якшення ж відносної бідності, пов'язаної насамперед з економічною нерівністю населення, потребує більше часу й зусиль в основному активного

характеру, а саме допомоги у працевлаштуванні, відкритті власної справи, отриманні необхідної кваліфікації тощо [6].

1. Мандибура В.О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання. – К.: Парламентське вид-во, 1998;
2. Харченко Н. Бідність в Україні: характеристика та критерії виділення // Україна: аспекти праці. – 1996. – № 7-8.;
3. Лібанова Е. Бідність: визначення, критерії та показники // Україна: аспекти праці. – 1997. – № 7;
4. Доходи та заощадження в перехідній економіці України / За ред. С. Панчишина та М. Савлука. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2003.;
5. Методологічні положення зі статистики / Державний комітет статистики України. – К.: ЗАТ „Август”, 2002. Вип. I / Редкол. О.Г. Осауленко та ін. – С. 334-348;
6. Лібанова Е.М. Бідність зайнятого населення (феномен України) // Зайнятість та ринок праці. – К., 1998. – Вип. 6;
7. Бідність в Україні. Аналітичні праці Інституту економічних та політичних консультацій в Україні. Т 25 // Доступно з www.iieg.kiev.ua;
8. www.ukrstat.gov.ua // Офіційний веб-сайт Державного комітету статистики України.
9. www.Ukraine2015.org.ua;

THE THEORETICAL ASPECTS OF STATISTICAL ESTIMATION OF POPULATION POVERTY IN UKRAINE.

T. Panchyshyn, M. Vdovyn

*Ivan Franko National University of L'viv,
Prospect Svobody 18, Lviv, UA – 79008, Ukraine
e-mail: panchyshyn@list.ru*

The analysis of existent approaches to the population poverty estimation, which exist in the international and domestic practice, is conducted in the article. The basic parameters to the determination of poverty and the basic absolute and relative indices of poverty are worked out. The critical analysis of poverty determination parameters is made. It is also made the analysis of some poverty indices of Ukraine.

Key words: poverty, poverty level, poverty border, poverty depth index, living wage, total deficit, revenue.

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СТАТИСТИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ
БЕДНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ В УКРАИНЕ****Т. Панчишин, М. Вдовин**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
79008 м. Львов, пр. Свободы, 18
e-mail: panchyshyn@list.ru*

Осуществлен анализ существующих подходов к оценке бедности население, которое существует в международной и отечественной практике. Установлены основные критерии к определению понятия бедности и основные абсолютные и относительные показатели бедности. Проведен критический анализ критериев, за которыми определяется бедность. Проведен также анализ некоторых показателей бедности в Украине.

Ключевые слова: бедность, уровень бедности, предел бедности, коэффициент глубины бедности, прожиточный минимум, совокупный дефицит доход.